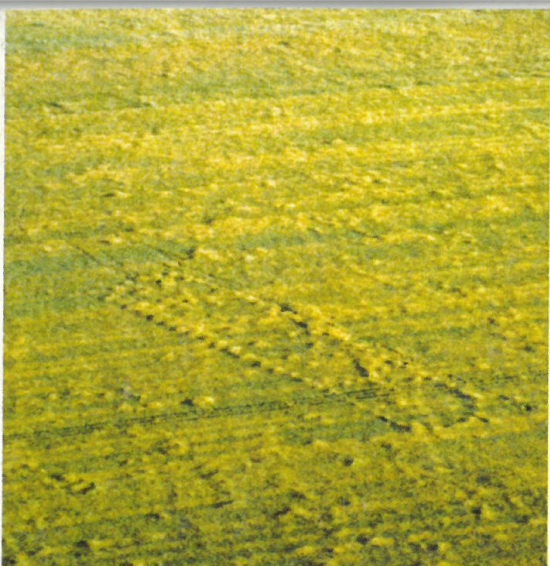

By, marsk og gæst

Magasinet

By, marsk og geest 9

Kulturhistorisk årbog for Ribe-egnen

Udgivet af Ribe Lokalkiv & Den antikvariske Samling i Ribe
Liljebjerget
1997

Redaktion: Jakob Kieffer-Olsen (ansv.),
Susanne Benthien, Stig Jensen,
Søren Mulvad og Lilian Skønager

Lay-out: Lars Hammer

Tryk: Colourprint, Ribe

©: 1997 Liljebjerget

Liljebjerget er navnet på Den anti-
kvariske Samling i Ribe's forlag.
Det blev oprettet i 1997 til minde
om og med testamentariske midler
fra Ellen og Christian Almhede.

ISBN 87-89827-14-7

ISSN 0905-5649

Bindets baggrundsillustration: Videnskabernes Selskabs kort, 1804

Illustrationer på forsiden, se s. 5, 34 og 30

Illustrationer på bagsiden, se s. 48 og 58

Indhold

Stig Jensen	
Bronzealder set fra luften - et usædvanligt hus fra ældre bronzealder	5
<i>Bronze Age seen from the air - an unusual house from the early Bronze Age</i>	8
Karen Højlund Nielsen	
Et ornamenteret fibel-fragment fra Enderup ved Hviding	9
<i>A decorated brooch-fragment from Enderup, Hviding</i>	16
Torsten Capelle	
En frankisk gravsten i Ribe	17
<i>Ein fränkischer Grabstein in Ribe</i>	21
Helge Brinch Madsen og Claus Hougaard	
Vikingetidens læderteknik og ornamentik	22
<i>The leather technique and the ornamentation of the Viking Period</i>	31
Lis Andersen	
Dæmningen over Ribe Å	32
<i>The dam across the Ribe River</i>	38
Sissel F. Plathe	
Maren Spliids dør?	
- hvordan døren fra Vester Vedsted Kirke blev til Maren Spliids dør	39
<i>Maren Spliids door?</i>	
- <i>how the door from Vester Vedsted church became Maren Spliids door</i>	42
Susanne Benthien	
“ - at samles her som Brødre og som Venner”.	
Foreningen “Klubben”s oprettelse og første år	44
“ - to gather here as Brothers and Friends” .	
<i>The establishment and first years of the society “Klubben”</i>	57
Søren Mulvad	
Høm Cementstøberi	58
<i>Høm Cement Works</i>	60

Maren Spliids dør?

- hvordan døren fra Vester Vedsted Kirke blev til Maren Spliids dør

Af Sissel F. Plathe

I 1882 erhvervede Nationalmuseet den såkaldte "Maren Spliids dør", der siden 1960'erne har befundet sig i Ribe og i dag er udstillet på Museet Ribes Vikinger. Maren Spliid blev brændt i 1641 efter at være blevet dømt for hekseri. Døren stammer fra sidste fjerdedel af 1500-årene, og undersøgelser af dens farvelag viser, at de er magen til dem, som er fundet på en række genstande fra Vester Vedsted Kirke. "Maren Spliids dør" må sandsynligvis være blevet solgt på en auktion i 1847 over tiloversblevne genstande fra Vester Vedsted Kirke. Samme år ombygges Maren Spliids hus, og det kan formodes, at døren på det tidspunkt er kommet til Ribe.

Efter åbningen af Den antikvariske Samling i Ribes nye udstillingsbygning, "Ribes Vikinger", har både børn og voksne fået mange muligheder for at fornemme historiens vingesus. Foran en smukt udskåret dør i udstillingen, ved overgangen fra middelalder til renæssance, fortælles derudover indirekte om overtro, ondskab og grusomhed. Døren, der ifølge udstillingsteksten kommer fra Maren Spliids hus i Sønderportsgade, er dendrokronologisk dateret til sidste tredjedel af 1500-tallet¹. Alt efter den enkelte persons fantasi og kendskab til historien om skrædder Laurids Spliids hustru Maren, der 9. november 1641 blev brændt som heks, kan de gruopvækkende billeder passere revy. Men er det virkelig den dør, Maren færdedes gennem ved sine daglige gøremål, eller skal dens oprindelse søges et helt andet sted?

I forbindelse med bearbejdningen af Vester Vedsted Kirke for værket "Danmarks Kirker" skulle et sent 1500-tals vægpanel på Nationalmuseet i København undersøges nærmere². Museets protokol oplyser, at tegner og bygningsarkæolog Reinhold Mejborg i 1882 havde solgt panelet til Nationalmuseet. Samtidigt solgte han en udskåret egetræsdør fra samme tid og med overensstemmende udskæringer³. Den meget kunst- og arkitekturinteresserede R. Mejborg⁴ havde sandsynligvis erhvervet de to klenodier på en af sine mange rejser rundt i landet, formentlig i Ribe. I protokollen er indført, at panelet havde været i Vester Vedsted Kirke, mens dørens proveniens var lidt mere usikker; der noteredes kun, at den kom fra Ribe.

Døren, fig. 1, er nu 135 cm høj og 78 cm bred, og

Fig. 1. Dør fra "Maren Spliids hus", dendrokronologisk dateret til tidligst i 1560'ernes begyndelse. Foto: Henrik Wichmann 1996.

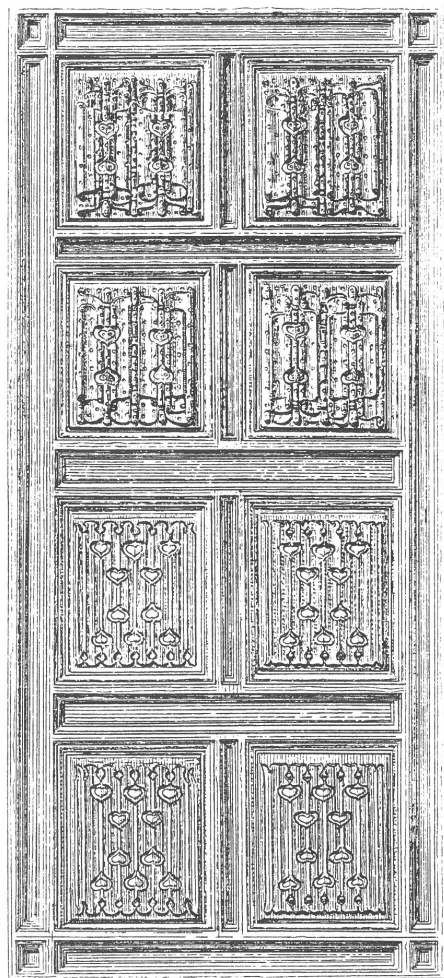

Fig. 2. Rekonstruktionstegning af døren fra "Maren Spliids hus" i Ribe. Tegning efter Chr. Axel Jensen 1911.

har på begge sider seks parvis ordnede fyldingsfelter - på den ene side glatte, på den anden side med udskåret foldeværk i fyldingerne - indrammet af profillister. De enkelte dele er tappet ind i hinanden. Det nederste par fyldinger er stærkt angrebet af råd. At dømme efter sporene i den nederste horisontale liste har døren sandsynligvis bestået af endnu et par felter og kan således have være ca. 180 cm høj. De parvis overensstemmende felter med

udskæringer er forsynet med det karakteristiske Ribefoldeværk. Ved blandt andet at rykke folderne tættere sammen og gengive flere lag ovenpå hinanden gjorde Ribeegens snedkere det i tiden alment anvendte foldeværk langt rigere og mere gnidret. I dørens fyldinger ses fire lag, synlig gennem hjerteudsnittene, og som et yderligere raffinement er noget af foldeværket lagt over tynde, skårne halvstave.

Forskellige gennemskæringer og andre spor i træet vidner om dørens vekslende brug gennem tiderne. Fire steder er der huller, formentlig efter låsetøj. De to huller i den tredje tværgående liste fra oven, i højre side set fra de udsmykkede fyldinger, er henholdsvis 2,5 og 3 cm høje og stammer muligvis fra den oprindelige lås og slå. På samme liste i venstre side er der et firkantet hul, 3,5 x 4 cm, nok også til en låseanordning, og på næstøverste liste i højre side ses et lille, nyere nøglehul, der på bagsiden har en udsparring til selve låsen.

I 1911 publicerede Chr. Axel Jensen en tegning af døren, fig. 2. Den er formodentlig udført af R. Mejborg før hans død i 1898⁵. I teksten oplyses, at døren stammer fra "Maren Spliids hus i Ribe Sønderportsgade", men samtidigt fremhæver Chr. Axel Jensen udskæringerne overensstemmelse med dem på det førnævnte panel fra Vester Vedsted Kirke⁶. Umiddelbart var der ingen anden forbindelse mellem de to ovennævnte genstande, end at de kom fra Ribeområdet, og udskæringerne var nært beslægtede med hinanden. I 1964 deponeredes de begge på Den antikvariske Samling i Ribe. Da jeg besøgte Ribe, blev der mulighed for at undersøge det, der kun havde været en vag fornemmelse: at de to genstande alligevel skulle have en nærmere tilknytning til hinanden. To andre genstande på Den antikvariske Samling - nok et vægpanel⁷, der ligeledes er dateret til 1500'ernes sidste fjerdedel, og den øverste del af et monstranshus fra middelalderens slutning⁸, - stammer fra Vester Vedsted Kirke. De blev sammen med den omtalte dør fra Maren Spliids hus taget ud af magasin og udstilling og undersøgt. På alle tre genstande viste der sig at være blå farverester, der muliggjorde en sammenlignende farveanalyse.

Elmer W. Fabech fra Konserveringscentret i Ølgod udtog fire farveprøver, en fra hver af de to omtalte paneler, en fra "døren fra Maren Spliids hus"

og en fra toppen af monstranshuset. Prøverne blev analyseret af Jens Glastrup ved Nationalmuseets bevaringsafdeling i Brede og viste, at de to paneler og døren havde to ens udseende farvelag med linolie som bindemiddel, nemlig en blå farve (sandsynligvis berlinerblåt), der lå ovenpå et gråt farvelag (vel hovedsageligt blyhvidt), mens prøven fra monstranshuset kun enkelte steder havde denne sammensætning⁹. Farveanalysen viser således, at døren "fra Maren Spliids hus" i farvelagene ikke adskiller sig fra genstandene fra Vester Vedsted Kirke, og den må derfor med forholdsvis stor sikkerhed også være kommet fra denne kirke.

Dette resultat medførte, at nye spørgsmål måtte stilles. Hvor pålidelig var Chr. Axel Jensens oplysning om, at døren kom fra "Maren Spliids hus"? På trods af at han ikke opgiver sin kilde til denne oplysning, er det formentlig rigtigt, og man må antage, at den har bygget på mundtlig, lokal tradition eller har stået i R. Mejborgs efterladte papirer. Det næste problem var at forklare, hvordan en og samme dør kunne relateres til to lokaliteter.

Klokken tolv om natten mellem 30. september

og 1. oktober 1845 slog lynet ned i tårnet i Vester Vedsted Kirke, hvilket resulterede i, at det udbrændte totalt, mens resten af kirken fik mindre skader. I forlængelse af genopbygningen af tårnet og renoveringen af kirken og kirkerummet i øvrigt blev materialer og genstande, der ikke kunne genanvendes, solgt på en auktion den 4. december 1847. Ved renoveringen var kirkens adgangsforhold blevet ændret. Våbenhuset i syd blev revet ned, syddøren tilmuret - norddøren var tilmuret allerede i midten af 1700'erne - og den nye indgang etableret gennem tårnets vestmur. Herved var to døre blevet overflødige. I genopbygningskontrakten fra 1845 står opført, at fire nye døre skulle udføres: de to lige omtalte samt sakristidøren og døren i sakristiets østvæg. Ifølge auktionsprotokollen¹⁰ solgtes fem døre heraf en, der kun omtaltes som gammel, mens de øvrige enten havde jernbånd eller vinduesglas. Det er derfor ikke usandsynligt, at den ekstra dør, der afhændedes ved auktionen, kan have været en gammel dør, der havde ligget på loftet. Den købtes af Anders Jessen fra Tandrup. En anden relevant og interessant oplys-

Fig. 3. Grundmuret hus fra 1847 i Sønderportsgade 3 i Ribe, "Maren Spliids hus". Foto: Lis Andersen.

ning fra protokollen er, at flere af de solgte genstande var blåmalede.

På grunden, hvor skrædderparret Laurids og Maren Spliid i sin tid boede, Sønderportsgade 3 i Ribe (matr. nr. 127 a), står nu et grundmuret forhus på 12 fag, der fik sin endelige udformning i 1847, fig. 3¹¹. Huset, der erstattede et femfags bindingsværkshus, et trefags hus med grundmuret gadeside og et seksfags bindingsværkshus med gavlen mod Sønderportsgade, er bygget af røde klægsten. Stenene, som på afstand har en dyb rød farve, viser sig ved nærmere eftersyn at være fulde af urenheder og ujævnheder, forårsaget af klægstens beskaffenhed og kan umiddelbart ikke betegnes som førsteklases. Tilsyneladende er alle husets yderdøre ændret siden opførelsen. På dets facade sidder en marmorplade med indskriften: "Her boede Skrædder Laurids Spliid, hvis ulykkelige Hustru Maren 9. Nov. 1641 blev brændt for Trolddom imellem Galgebakkerne ved Ribe."¹²

Muligvis er det kun et sammenfald i tid, men teoretisk set er det ikke umuligt, at døren, der solgtes i Vester Vedsted 1847, blev genbrugt i det nyopførte forhus i Sønderportsgade i Ribe. Her var der tilsyneladende ikke råd til at købe førsteklases materiale. Ved denne lejlighed kan døren være beskåret for enden, og nøglehullet placeret højt oppe i højre side. Hvor længe den i så fald er blevet benyttet, vides ikke, men højst op til 35 år - til 1882 - kan den gamle, smukt udskårede dør have fungeret i de lidt mere ydmyge omgivelser.

Ved hjælp af farveanalyser er det sandsynliggjort, at døren, der solgtes til Nationalmuseet i 1882, oprindeligt kan have været en af Vester Vedsted Kirkes døre. Dørens formodede videre skæbne bygger på kirkens auktionsprotokol fra 1847, begivenhedssammenfald og tiltro til Chr. Axel Jensens oplysning om, at døren kom fra "Maren Spliids hus" - ikke det beskædede bindingsværkshus, som var vidne til skrædderparrets trængsler, men det grundmurede hus fra 1847. En ting synes imidlertid sikkert: Maren Spliid kan ikke have gået gennem denne dør, med mindre hun gik i kirke i Vester Vedsted.

Noter

1. Dendrokronologisk undersøgelse udført af museumsinspektør Niels Bonde, Nationalmu-

seet, 1997. NNU rapport nr. 20/1997. Den sidste målte årring var fra 1547, men hertil skal lægges mindst 15 år, hvilket vil sige, at træet tidligst kan være fældet i begyndelsen af 1560'erne.

2. Danmarks Kirker, Ribe amt. Hft. 33, udkommer 1998.
3. Mus. nr. 1698 og 1697.
4. Biografisk Leksikon bd. 10, s. 496.
5. Jensen 1911. I forordet oplyses, at materiale udført til R. Mejborgs påbegyndte værk om Danske Bøndergaarde er benyttet i bogen. På Nationalmuseet findes i den Mejborgske samling en signeret og dateret (23/8 - 81) ufuldført skitse af døren. Kun i de seks øverste paneler er gengivet foldeværk, mens de to nedre og indfatningen omkring kun er antydet i streger.
6. Jensen 1911, fig. 65, s. 46. I modsætning til den i note 4 omtalte skitse af døren, er den i bogen rekonstrueret med yderligere paneler - svarende til de nederst bevarede - under de bevarede.
7. ASR mus. nr. 80.
8. ASR mus. nr. 8213.
9. Nationalmuseet, bevaringsafdelingen, sagsnr. 0030-01, marts 1997.
10. Landsarkivet i Viborg, Ribe Bispearkiv, C4-1398.
11. Engqvist 1969, s. 79.
12. Trap Danmark, bd. 23, s. 648.

Litteraturliste

- Dansk biografisk leksikon, bd. 10. København 1982.
- Engqvist, Henrik: *Bevaringsplan Ribe*. 1969.
- Jensen, Chr. Axel: *Danmarks Snedkere og Billedsnidere i Tiden 1636 - 1660*. København 1911.
- Trap, J. P.: *Danmark*. 5. udg. bd. 23, København 1965.

Summary

In the newly built exhibition building in Ribe, that contains "The Vikings of Ribe", is a beautifully carved door with "Ribefoldeværk" from the last third of the 16th century. A nearly 80 years old tradition tells, that the door came from the house, where the witch Maren Spliid lived. She was convicted and burned for witchcraft in 1641.

During investigations of the furniture in and from the church in Vester Vedsted south of Ribe, a wainscot had to be examined. On the wainscot, which had been sold to the National Museum in Copenhagen in 1882, ornaments were carved very similar to those on the door. The museum's record showed, that the wainscot and the door had been bought at the same time. 1964 they both were brought back to Ribe, as a loan from the National Museum.

Later other items from the same church were studied, and on several some blue paint was found, which also had been registered on the door. Samples of the layers of paint were taken and examined in the laboratory. The result showed, that the layers from the door had identical layers with at least two of the items from the church in Vester Vedsted, which made it possible, that the door could have come from Vester Vedsted as well.

New problems arose. How could the door both have been in the house of Maren Spliid in Ribe and in the church in Vester Vedsted? When Maren Spliid was still alive she and her husband lived in a half-timbered house not brick house like the one today, which was built in 1847.

The church in Vester Vedsted has changed as well. In the autumn of 1845 the church tower was struck by lightning and part of the church destroyed by fire. Two years later, after the rebuilding of the church, material and furniture not reused, some painted blue, were sold at an auction sale, among which an old door is recorded.

The laboratory tests have shown, that the door from "Maren Spliid's house" in Ribe has probably originally come from the church in Vester Vedsted. It is probably identical with the door sold in 1847 and reused in the house in Ribe, which was built at the same tithe number, where Maren Spliid lived two centuries earlier. If she has ever passed through the door she must have gone to church in Vester Vedsted.

Sissel Fredrikke Plathe, redaktør, mag. art.
Nationalmuseet, Danmarks Kirkers redaktion
Frederiksholms Kanal 12
1220 København K.